

הרב אהוד אהיטוב

הספדו של צדיק

לזכרו של הראשון לציון הרה"ג עובדיה יוסף זצוק"ל

א. 'כל המתעצל בהספדו של חכם' - הדגשת פעולות שאינן עיקריות

נאמר בגמרא (שבת קה ע"ב): 'כל הבוכה על אדם כשר - מוחלין לו על כל עונותיו'. לעומת זאת על מי שאינו עוסק בהספד של חכם נאמרו בגמרא (שם) דברים קשים: אמר רב יהודה אמר רב: כל המתעצל בהספדו של חכם - ראוי לקבורו בחייו. כמו שנאמר ביהושע בן נון: וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בְּגִבּוֹל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת סָרַח אֲשֶׁר בָּהָר אֶפְרַיִם מִצָּפוֹן לְהָר גִּעְשׁ.

נשאלת השאלה: וכי בני ישראל לא ידעו שצריך להספיד אדם גדול? הרי כבר אברהם אבינו ע"ה הספיד את שרה אימנו, וכן בני ישראל בכו על פטירת משה ואהרן. אם כן כיצד אפשר להבין את העובדה שבני ישראל לא הספידו את יהושע, שהיה ראש הסנהדרין ומנהיגם בכניסתם לארץ ובכיבושה?!

אכן בדברי רש"י¹ ותוספות² מבואר שאין הכוונה שלא הספידוהו כלל, אלא שלא הספידוהו כראוי. מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל מבאר ב'עין איה' (שבת פ"ג אות ו) שהחיסרון בהספדם היה שהם הספידו את יהושע על פועליו הציבוריים בכיבוש הארץ, אשר כל העמים פחדו ממנו, אבל לא העמיקו להספידו על ערכו הרוחני הגדול: עמוד התורה, השקדן שהיה בבחינת 'נער לא ימוש מתוך האוהל'. הרב זצ"ל מסיים שמכאן לקח לדורות הבאים, שבהספדים על גדולי ישראל צריך להדגיש את המעלה הרוחנית שלהם ואת היסוד והשורש הפנימיים שהביאו אותם למעשיהם הגדולים והמפורסמים. שאם לא כן ההספד מחטיא את המטרה, ומי שאינו מדגיש זאת, מעיד שגם למעשיו שלו עצמו אין תוכן פנימי.

רעיון דומה אך באופן קצת שונה, אמר מו"ר הרב אברהם שפירא זצ"ל בהספד על מו"ר הרב שאול ישראלי זצ"ל. תחילה הוא מקשה כיצד יכול רש"י לומר שהם לא הספידו את

1. רש"י, יהושע כד, ל; רש"י, שבת קה ע"ב, ד"ה שרגש.

2. תוס', שבת קה ע"ב ד"ה שרגש.

יהושע כראוי? הרי רש"י עצמו בביאורו לספר יהושע (שם) מביא מדרש המבאר מדוע מקום קבורתו של יהושע נקרא לעתים 'תימנת סרח' ולעתים 'תימנת חרס' - ללמד שבני דורו של יהושע 'העמידו תמונת החמה על קברו, לומר: זה הוא שהעמיד החמה וכל העובר עליה אומר: חבל על זה שעשה דבר גדול כזה ומת'. ממדרש זה מוכח שהם הדגישו את סיפור הנס שנעשה ליהושע בן-נון במלחמת גבעון, ומדוע אין זה נחשב הספד כראוי? משיב הרב שפירא זצ"ל (ספר 'מורשה', עמ' טז):

צריכים להגיד שמופתים אינם נושא להספד. הספד אינו על מופתים. הספד זה על התורה על הימנעות מהתורה, הספד בא על הפסד של תורה... ויהושע שקיבל תורה ממושה היה ראש וראשון לחכמי התורה שבעל-פה.

ב. הרב עובדיה יוסף זצ"ל - שקדנות ומסירות להעברת תורה שבעל פה

הציבור בארץ הכיר את הנהגתו של הרב עובדיה יוסף. מאות אלפים הלכו אחרי מיטתו של גדול בתורה, מכל שכבות הציבור, מכל החוגים ומכל הזרמים, ואף כאלו שלא למדו בתשובותיו ובספריו. עובדה זו מעידה שעם ישראל חש שנסתלק מאיתנו גאון הדור והשקדן הגדול, שלא ימוש ספר התורה ממנו. עם ישראל הרגיש שאהבת התורה שבו, אשר הביאה לשקדנותו הגדולה ולעמל התורה שלו במשך עשרות בשנים - היא ורק היא היסוד לכל פועליו הגדולים. אך אפשר להוסיף ולומר שאצל הרב עובדיה זצ"ל הייתה בחינה ייחודית של 'העברת תורה שבעל-פה'. היא התבטאה בכך שעמל והצליח להחדיר בציבור הרחב את קיום ההלכה לאור פסיקתו של מרן רבנו יוסף קארו זיע"א, מחבר ה'שלחן-ערוך'. אך בחינה נוספת של 'העברת התורה שבעל-פה' הייתה בכך שמסר את דבריהם של גדולי הדורות של כמעט אלף השנים האחרונות. בחיבוריו הוא הצליח להעביר לדורנו ולדורות הבאים מתורתם של גדולי ישראל לדורותיהם, בזכות בקיאותו העצומה בעשרות אלפי הספרים שהתחברו מתקופת הגאונים ועד ימינו. את דבריהם הוא שזר בצורה ייחודית באלפי תשובותיו המקיפות על כל חלקי השו"ע.

ג. פסיקתו המקלה - פסיקה על פי ה'שלחן-ערוך'

לפני למעלה מארבעים שנה, לאחר שנבחר הרב עובדיה יוסף לכהן בתור הרב הראשי לישראל, שאל אותו אחד מכתבי הרדיו: 'כבוד הרב, האם זה נכון שהרב הולך בדרכם של בית הלל להקל?'. ענה לו הרב עובדיה זצ"ל תשובה מבוחשת: 'אמנם אני הולך בדרכם של בית הלל, אך אין כוונתי לבית הלל של רחוב דיזינגוף !!!'. רצונו היה לשרש את הטעות שכביכול פסיקתו מקילה בלא קו הלכתי עקבי. לכן הוא רצה להדגיש שהקולות שלו מבוססות על פי כללי פסיקה. וכך הוא מביא בשו"ת 'יחווה דעת' (ח"ה - מבוא) בשם הגאון רבי יוסף מולכו, שכתב בספרו שו"ת 'אהל יוסף' (חלק יורה דעה סימן ל):

שכיון שקבלנו הוראות מרן, הכי נקטינן, ואפילו כשהרמ"א ואלף פוסקים כמותו חולקים עליו, אנו בני ספרד בתר מרן גררינן, הן לקולא והן לחומרא. והגאון רבי יעקב בן צור בשו"ת משפט וצדקה ביעקב חלק ב' (סימן ה') כותב, שאחר שנתפשטו בעולם חיבורי מרן הבית יוסף והשלחן ערוך, שוב אין לנו אלא פסקיו לכל אשר יאמר כי הוא זה, ואפילו נגד אלף פוסקים. ע"ש. והגאון רבי שלמה לניאדו, אב"ד ארם צובה (חלב), כותב בשו"ת בית דינו של שלמה (חלק אורח חיים ריש סימן ד'), **דאנן בתריה (אחרי) דמרן אזלינן בכל חקותיו ובכל משפטיו, בין להקל בין להחמיר, ואין להביא ראיה מן החולקים עליו.**

אמנם הגר"ע יוסף זצ"ל אינו מתעלם מהעובדה שיש מפוסקי ספרד שהחמירו בניגוד לדעת מרן השו"ע, והוא מביא מדברי החיד"א שנהגו לנהוג בחומרת הרמ"א במקרים שמרן הב"י מקל בהם, וכך הוא כותב (שו"ת 'יחווה דעת', שם):
ואמנם מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (סימן טו) כתב, דאנן בדידן בארץ ישראל נקטינן כדברי מרן שקבלנו הוראותיו, אך באיסור והיתר חוששין לכתחלה על פי הרוב לדברי מור"ם.³

אך הוא כותב שיש לסייג את דברי החיד"א רק לחומרות שאדם נוהג בביתו, ואין להורות כך לאחרים; וכך הוא כותב בהמשך דבריו:
אולם הגאון הראשון לציון רבי יוסף חזן בעל חקרי לב, במהדורא בתרא (דף קפ סוף ע"ג) כתב להעיר על זה... שאין דבריו כי אם לתלמיד חכם בביתו ובחומותיו שרשאי להחמיר על עצמו, אבל דיין ומורה צדק הקבוע לדון ולהורות, **אינו רשאי להורות אפילו להחמיר נגד דעת מרן שהוא מרא דאתרא.**

ד. גישה מנוגדת לגישת הגר"ע יוסף

אכן, הרבה מחכמי הספרדים שבירושלים היו אמונים על דרך פסיקה מחמירה יותר. לפי גישתם, בני ספרד מחויבים לחומרות של מרן השו"ע במקומות שבהם הוא מחמיר יותר מן הרמ"א. עם זאת הם קיבלו בדרך כלל את פסקי הרמ"א, המחמירים יותר, לפחות בנוגע לאיסורי תורה, ורק באיסורי דרבנן הקלו כמרן השו"ע. גישה זו שמקורה בכמה מספרי החיד"א, מובאת בכמה מקומות בספר 'כף החיים', בדברי רבי יעקב חיים סופר זצ"ל. במקום אחד מובאת גישה זו, כאשר הוא דן על תערובת חמץ בפסח (או"ח סי' תמז ס"ק עו); הוא מביא את דברי ה'זכור לאברהם' בהלכות פסח, שכותב בשם דודו, אודות חיטה שנמצאת בתבשיל:

חיטה שנמצאת בתבשיל - מנהגנו כמור"ם ז"ל (בסי' תמז סעי' ט) דאפילו לא נתבקעה אסור, וכן בכל דיני פסח מנהגנו בכל מה שכתב מור"ם ז"ל, באופן דלעניין פסח אנחנו אשכנזים.

3. מור"ם - 'מורנו ורבנו משה' הוא כינוי של כבוד אצל הספרדים לרבי משה איסרלי"ש, המוכר יותר בקיצור שמו: רמ"א.

הרב סופר זצ"ל בספרו 'כף החיים' (שם) מביא סימוכין לגישה זו מפוסקים נוספים, וכך הוא כותב:

וכן הוא המנהג עתה בין הספרדים בכמה מקומות להורות בדיני פסח **ככל חומרות שכתב מור"ם ז"ל** בהגה בשו"ע וכדברי הזכור לאברהם הנזכר. חוץ מאיזה פרטים שיש שנוהגים להקל כמו באכילת אורז וכדומה... וגם בשאר הדינים אע"פ שאינם של פסח לפעמים הספרדים הולכים אחר חומרות שניהם; שו"ע והגה - **אבל לא להקל נגד דברי השו"ע** ונזכר בפוסקים ואך האשכנזים לפעמים נוהגים להקל כדברי מור"ם ז"ל...

דברים ברוח זו מביא 'כף החיים' גם מספרו של החיד"א 'שם הגדולים', שבו כותב החיד"א שבארץ-ישראל נהגו להחמיר כחומרות הרמ"א.⁴ ראוי לציין שגם 'כף החיים' מביא את דברי ה'חקרי לב',⁵ הסובר שהחיד"א התכוון שרק תלמידי חכמים רשאים להחמיר על עצמם בביתם, אך לא להורות כן ברבים; והוא מצטט את לשונו. אך 'כף החיים' עצמו מבאר בהמשך דבריו, שמדברי החיד"א בכמה מקומות, משמע שלא כדברי ה'חקרי לב', אלא שדעתו היא שיש להחמיר ולהורות כדעת הרמ"א, אף שזו חומרא שלא כדעת מרן השו"ע.

חשוב לציין שבין הבולטים שהמשיכו את המסורת של דרכו ההלכתית של החיד"א היה רבנו יוסף חיים זצ"ל בספרו 'בן איש-חי', ובעקבותיו תלמידו המובהק רבי יעקב סופר זצ"ל, מחבר ספר 'כף החיים' על שו"ע חלק או"ח וחלק יו"ד. כך גם הייתה מסורת הפסיקה שקיבל מו"ז הרב עובדיה הדאיה זצ"ל, הבאה לידי ביטוי בכל שמונת חלקי שו"ת 'ישכיל עבדי'. בדרך זו הלך גם תלמידו, הרשל"צ הרב מרדכי אליהו זצ"ל, שפוסק כמעט תמיד כדברי ה'בן איש-חי' ותלמידו בעל 'כף החיים'. מן הראוי לציין שאביו, רבי סלמאן אליהו זצ"ל, היה תלמידו של מרן ה'בן איש-חי'.⁶

נמצינו למדים שגישתו המקלה של הרב עובדיה זצ"ל, שאנו מחויבים לפסקי מרן בין להקל בין להחמיר, גרמה לכך שברוב המקרים, פסקיו מקלים יותר מדעתם של כל שאר הפוסקים בדורו. כיוון ששאר פוסקי ספרד נקטו כדעת מרן רק לחומרא ולא לקולא, והחמירו כדעת הרמ"א לכל הפחות בנוגע לאיסורי תורה. כמו כן פוסקי אשכנז מחויבים רק לדברי הרמ"א, אשר גם אם דעתו להקל, הוא כותב 'ונהגו להחמיר', או 'והמנהג להחמיר'. לפיכך, פסקיו של הרב עובדיה יוסף, הסובר שיש לפסוק כדעת מרן גם לקולא, כמעט בעקביות - נחשבים מטבע הדברים מקלים יותר מדעת שאר הפוסקים.

4. כף החיים, סי' תסח ס"ק חן; ברכי יוסף, חו"מ סי' כה אות ו; חיים שאל, ח"א סי' טו.

5. חקרי לב, מהדורה בתרא סי' ד.

6. כמובן, שינויי הגישות בשאלה האם לפסוק בעקביות כמרן השו"ע, באופן טבעי יצרו את הדיון עד כמה ניתן לפסוק הלכה על פי הנסתר - דיון שיש לו השלכות מעשיות בעיקר בענייני תפילות וברכות, וכן בפרטי קיום מצוות שבין אדם למקום. אך על כך רשאים לכתוב תלמידי חכמים שידם רב להם בנגלה ובנסתר גם יחד. וכפי שלימדנו מו"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, שאי אפשר להיות גדול בנסתר מבלי להיות גדול בנגלה.

ה. איחוד הפסיקה בארץ-ישראל

נוסף על גישתו ההלכתית של הרב עובדיה יוסף זצ"ל, שדעת מרן השו"ע מחייבת את כל קהילות הספרדים 'בין להקל בין להחמיר', הוא אף סבר שעל כולם בארץ ישראל לנהוג כמרן הבית יוסף משום שהוא ה'מרא דאתרא'. כיוון שמרן הבית יוסף הוא 'מרא דאתרא', לפיכך רצוי שכולם ינהגו כמנהג ארץ-ישראל שהיא 'אתרא דמרן', כיוון שכל אחד שמגיע לארץ - מנהגו 'בטל' בתוך מנהג ארץ-ישראל. זאת בהתאם לסברה ההלכתית מהלכות איסור והיתר, שאם איסור בטל בששים של היתר מין במינו, ואחר כך נפלה עוד חתיכה, אף היא בטלה; משום שהאיסור הראשון נהפך להיתר, על פי העיקרון ש'ראשון ראשון בטל' ובלשון הפוסקים 'קמא קמא בטיל'. בהתאם לכך הוא כותב (שו"ת יביע אומר ח"ו או"ח סי' יא) שאף בני אשכנז יכולים לעבור ולהתפלל בהברה ספרדית, והוא מסתמך על דבריו של מו"ז הרה"ג עובדיה הדאיה זצ"ל (שו"ת 'שכיל עבדי' ח"ב, או"ח סי' ג):

וכן ראיתי בשו"ת ישכיל עבדי ח"ב (חאו"ח סי' ג) ... שבין לפי הפשט ובין לפי הקבלה אין שום נדנוד איסור כלל לאשכנזי שמחליף מבטא לטובה כמנהג הספרדים, ואדרבה מצוה קא עבד... ובפרט שכעת פשט המנהג אצל האשכנזים לבטאות כמו הספרדים, לאחר שחונכו כן בבתי הספר ובשפת הרחוב בארץ הקודש, ובוודאי שכן רצוי שיהיה מבטא אחיד לכל תושבי הארץ, ולעזוב את המבטא הגלותי שלהם וכו' ע"י שם באורך...

על פי אותו עיקרון, כתב הרב עובדיה יוסף זצ"ל, שאפילו בדברים שאסור לאדם לשנות ממנהגי אבותיו, כדברי הגמרא (פסחים נ ע"ב), על פי הפסוק: 'אל תיטוש תורת אבך' - מכל מקום במנהגים השייכים לקהילות שעלו לארץ-ישראל, מכמה טעמים אין מניעה לשנות מנהגם. וכך האריך להסביר בתשובתו בשו"ת 'יחווה דעת' (חלק א סימן יב), שבה הוא דן אם מנהג חלק מיוצאי צפון אפריקה שלא לאכול אורז בפסח בחו"ל, מחייב גם בארץ-ישראל. אחר שהוא מאריך לכתוב מתי מנהג נחשב דבר מחייב, הוא מוסיף וכותב: ובנידון שלנו⁷ אפילו כל אנשי אותה עדה נהגו בעודם בחו"ל להחמיר, ופשט מנהגם בכל תושבי העיר, הרי מיד כשעלו ארצה על מנת שלא לחזור לחו"ל, היו רשאים לנהוג כמנהג ארץ ישראל להקל, וכמו שהורה מרן בשו"ת אבקת רוכל (סי' רי"ב). וכן פסק הגאון רבי בנימין מרדכי נבון בתשובה, שנדפסה בקובץ סיני (טבת תש"ט, עמוד ר"ט) ע"ש. לפיכך אף על פי שהם בחרו להמשיך במנהגם להחמיר, אין בניהם חייבים להחמיר כמנהג אבותיהם, ואין בזה משום אל תטוש תורת אבך, כיון שרוב התושבים בארץ ישראל נוהגים להקל כדעת מרן שקבלנו הוראותיו... וראה להגאון רבי יעקב פראג' בשו"ת מהרי"ף (סי' נ"ט) שכתב, שבמקומות אלה שאנו פוסקים כדברי מרן, שהוא מרא דאתרא, הרי דבריו הוקבעו כהלכה למשה מסיני שאין בה שום מחלוקת כלל, וכל הנוטה מדבריו אפילו מקולא לחומרא, הרי הוא כאילו נוטה מדברי התורה, ומזלזל בכבוד רבותיו ע"ש. וכיוצא בזה כתב הגאון

7. הימנעות מאכילת אורז בפסח.

רבי ברוך בנימין בשו"ת משפטי צדק (סוף סי' צ"ה) ע"ש. לפיכך יותר נכון שהבנים ינהגו כדעת מרן וכמנהג ארץ ישראל, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.... כאמור אחת מן המגמות של הגר"ע יוסף הייתה לאחד את כל קהילות ספרד בארץ ישראל מסביב לפסיקת מרן השו"ע, ונימוקו עמו: 'כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים'.

1. הסוברים שפסיקת מרן אינה נחשבת מנהג ארץ ישראל

יש לציין שלמרות המקורות המובאים לעיל, גישתו של הרב עובדיה יוסף זצ"ל, התומכת בפסיקה כדעת השו"ע לכל קהילות ספרד שעלו לארץ-ישראל, היא גישה חדשנית. לא כל הפוסקים הסכימו איתה, ובוודאי לא בנוגע למקומות חדשים בארץ-ישראל. מו"ז הרב עובדיה הדאיה זצ"ל בשו"ת 'שכיל עבדי' כותב בכמה מקומות, שקהילות ישראל שבאו מחו"ל לארץ, אין המנהג בארץ-ישראל מחייב אותם בעקביות, אלא אם כן הם הגיעו לעיר מיושבת שיש לה מנהג קבוע. אך כיוון שהרבה מהעולים הקימו יישובים חדשים - הם אינם מחויבים למנהגים קודמים שנהגו בהם בארץ-ישראל. דברים אלו הוא כותב בשו"ת 'שכיל עבדי' (ח"ז או"ח סי' מד - לשאלה י' ס"ק א), כשהוא נשאל האם קהילות שבחו"ל נהגו לעמוד בעשרת הדברות, צריכות להמשיך במנהגן או לנהוג כמנהג הספרדים בארץ ישראל, שלא לעמוד. כבר בתחילת התשובה הוא מדגיש שבניגוד לקהילות אשכנז, שם יש מנהג קבוע לעמוד בעשרת הדברות, בקהילות ספרד אין מנהג אחיד, וכך הוא כותב:

הנה הדבר פשוט שאם יש לכם בית הכנסת קבועה, שכל אנשי עירכם⁸ מתאספים שם, ומתפללין כפי סדר מנהג מקומכם, ודאי דיכולים להתנהג כמנהגכם גם כאן בארץ, דכאן בארץ כולם לקוטאי נינהו, וכל עדה ועדה יש לה ביהכנ"ס קבועה שבה מתפללין כפי מנהגם במקומם, כי לצערנו כל אותו הישוב הראשון שהיה בארץ שהיה לו מנהגים קבועים שנוסדו ע"י הרבנים הגאונים שהיו באותו זמן - כבר איננו. וברוב הזמן נשתנו המנהגים ונשכחו...

יש לציין שמו"ז היה נאמן לגישה זו גם לגבי עצמו. כאשר הוא התמנהג רב לעדת הספרדים בפתח-תקווה והסביבה, בשנת ה'תרצ"ט (כעשר שנים לפני קום המדינה), הוא נוכח לדעת שמתגוררים בסביבתו בפתח-תקווה יוצאי ארצות המערב שחלקם אינם אוכלים אורז וקטניות בפסח. מכיון שהוא חשש שחלק מהציבור אינו יודע שיש חילוקי

8. נראה שכוונתו 'אנשי עירכם בחו"ל' - דהיינו קהילה עם מנהג אחיד שעלתה לארץ, והקימה יישוב שכולם נוהגים בו מנהג שווה. תופעה זו הייתה נפוצה אחרי קום המדינה, שהוקמו מושבים על בסיס ארצות מוצא: יישובים שכולם בהם יוצאי תימן, או כולם יוצאי מרוקו, או כולם יוצאי תוניס, או יוצאי הודו וכדומה. הכוונה אפילו לעיירות ששיכנו בהן עולים מכמה ארצות, אך לכל קהילה יש בית כנסת נפרד.

מנהגים בדבר, הוא קיבל על עצמו (לא בתור מנהג מחייב למשפחתו), שלא לאכול אורז וקטניות בפסח. הוא המשיך לנהוג כך גם כשחזר לירושלים, וכך הוא נהג עד סוף חייו. אמנם בנוגע לנוסח התפילה, גם הרב עובדיה הדאיה הסכים שעדיף שיהיה מנהג אחד בארץ ישראל ('ישכיל עבדי', שם ס"ק ג):

ועניתי להם מהיות טוב עפ"י נוסח ארץ-ישראל שנתייסד על ידי הראשונים שקבלו עליהם לנהוג כפי מנהגי המקובלים חסידי עליון רבני בית-אל כי כולם מיוסדים על פי דרך האמת ואין לזוז מדבריהם".

עם זאת, הוא סובר שאי אפשר לחייב את הקהילות שעלו ארצה לקבל מנהג אחד. את דבריו הוא מבסס דווקא על דברי ה'פרי חדש' שהזכיר הגר"ע יוסף - דברים בנידון קהילה שעזבה את מקומה, שאינה מחויבת במנהגי העיר שיצאו ממנה. הגר"ע יוסף זצ"ל סבר שכיוון שהקהילות אלו אינן מחויבות להישאר במנהגי עירם, ממילא הן חייבות לקבל את מנהגי ארץ-ישראל, אפילו ביישובים חדשים. בשונה ממנו, דעת מו"ז ב'ישכיל עבדי' (שם ס"ק ה-ו) שבאותה מידה שהקהילות אינן מחויבות במנהגי העיר שיצאו ממנה, הן רשאיות להישאר במנהגן. אמנם יש נושאים שבהם מנהג ארץ ישראל מחייב, כמו אי עשיית יום טוב שני של גלויות ביישובים החדשים, כי זו שאלה של הנהגה הנוגעת לארץ ישראל דווקא. גם בנוגע לשינוי מהברה אשכנזית להברה ספרדית,⁹ הוא מבחין בין שינוי נוסח התפילה, שאכן אסור לשנותו משום 'אל תיטוש תורת אמן', לבין שינוי הברה, שלגביו ראוי לקבוע הברה אחידה לכל עם ישראל בכל מקומות מושבותיהם, ולכל הפחות בארץ ישראל¹⁰.

ז. לימוד המצוות התלויות בארץ בבית המדרש 'בני ציון'

אחת מהתחנות הפחות ידועות בחייו של הרה"ג עובדיה יוסף זצ"ל היא לימודו בבית המדרש 'בני ציון'. בבית מדרש זה עסקו לפני כשבעים שנה תלמידי חכמים מובחרים בלימוד ובירור בסוגיות של מצוות התלויות בארץ, לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא. בראשו בית המדרש עמד הרה"ג יצחק רוזנטל זצ"ל, אשר ידו לא זזה מתוך ידו של רבה של ירושלים הרה"ג צבי פסח פרנק זצ"ל. בית מדרש זה הוציא לאור את כרכי 'כרם ציון' בהלכות תרומות ומעשרות, כלאיים, ערלה וחלה ומתנות עניים. ספרים אלו נחשבים עד

9. עי' ישכיל עבדי, ח"ב או"ח סי' ג ס"ק י-יא.

10. חשוב לציין שיש גישה שלישית, שעומדת בניגוד גמור לשיטתו של הרב עובדיה יוסף זצ"ל. זוהי גישתו של הרב שלום משאש זצ"ל, שאף לאחר שעלה לארץ ונתמנה לרבה של ירושלים לא שינה ממנהגי אבותיו, לדעתו, בכל אותם דברים שיש בהם מנהג מבורר שכך נהגו בני עדה מסוימת, גם אם אינו כדעת השולחן ערוך, אין להם לשנות ממנהג אבותיהם, אף שהם עלו ארצה. וכן שכותב בנו, הרב דוד משאש שליט"א (שו"ת שמש ומגן ח"ד סי' כה). אלא שלמעשה הדבר כמעט אינו אפשרי, כפי שכותב הראשל"צ הרב שלמה משה עמאר שליט"א בהקדמתו לספר 'נתיבות המערב' על מנהגי מרוקו (שו"ת שמע שלמה ח"ד סי' ז), שאין מנהג אחד לכל ערי מרוקו.

היום 'לנכסי צאן ברזל' לכל העוסקים במצוות התלויות בארץ. בספרים אלו כתבו רבים מגדולי ישראל מלפני כשישים-שבעים שנה, לצד חברי 'מדרש בני ציון', מאמרים עיוניים העוסקים בנושאים אלו. לצד מאמרים עיוניים מאוד, נכתבו בספרים אלו הרבה הלכות פסוקות במצוות התלויות בארץ. הגר"ע יוסף זצ"ל השתתף אף הוא בכתיבת החיבורים הללו. חלק מבירורי הדברים והרחבתם שעלו תוך כדי הלימוד, השאיר הרב עובדיה זצ"ל בכתב ידו במשך עשרות שנים, ובחודשים האחרונים זכה הרב עובדיה זצ"ל להדפיסם בחייו, בספרו 'חזון עובדיה - תרומות ומעשרות'. תקופת לימודיו ב'בני ציון' מתוארת על ידו בלשונו המליצית בהקדמתו לספרו, ובה הוא מספר בערגה על תקופה זו בחייו, וכך הוא כותב:

אברך את ה' אשר יעצני, וזכיתי בימי חורפי ללמוד במדרש בני ציון עם חברים גדולים בתורה וביראת שמים טהורה, בכל הארץ יצא קוום, שעוסקים בהתמדה בהלכות התלויות בארץ, בהנהלתו של הגאון רבי יצחק רזנטל זצ"ל, נאמן ביתו של רבינו מופת הדור והדרו, מרן רבי צבי פסח פרנק זצ"ל... חסד ומשפט אשירה לך ה' אזמרה... אברכה את ה' תמיד תהילתו בפי, כי גבר עלינו חסדו לדון ולהורות לשעה ולדורות, וזהב הארץ ההיא טוב, אלו דברי תורה הנחמדים מזהב ומפז רב, ומלמד שאין תורה כתורת ארץ-ישראל (בראשית רבה טז, אות ז).

בהמשך ההקדמה הוא כותב אודות התועלת הרוחנית שיש לאדם אחרי פטירתו מחיבוריו התורניים, וכך הוא כותב:

כתבים אלו היו גנוזים עם שאר כתבי היד שכתבתי בימי חורפי, ועתה זיכני ה' להוציאם לאור ולזכות את הרבים. שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול. זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. וכבר כתבו רבותינו המפרשים כי מדברי תורה אלו נעשים מלבושי כבוד רוחניים בעולם הבא לנשמת המוציאים לאור, להגדיל תורה ולהאדירה, בבחינת 'צדק לבשתי וילבישני'.

כמה מיוחדים הדברים, שנכתבו על ידי גדול ישראל שחיבר חיבורים כה רבים בתורה, עד סמוך ממש לעלייתו לגני מרומים.

ה. הפסיקה במצוות התלויות בארץ על פי הוראות הרמב"ם ומרן השו"ע

כדרכו בפסיקת ההלכה בשאר חלקי התורה, שיש לפסוק כדעת מרן השו"ע, כך דרכו בפסיקת ההלכה במצוות התלויות בארץ. וכך הוא מציין בהקדמתו ל'חזון עובדיה' על הלכות תרומות ומעשרות:

ובסייעתא דשמיא זכיתי לכתוב בהלכות תרומות ומעשרות להלכה למעשה עפ"י הוראות רבותינו הפוסקים ועל צבאם רבינו הגדול מרן רבינו יוסף קארו... ובהמשך דבריו הוא חוזר על כך, כשהוא מביא את דעת הסוברים שפוסקים כדעת מרן או הרמ"א רק כשהמחלוקת ביניהם שקולה:

והנה יש דעות לכמה רבנים בזמננו שסוברים שקבלת פסקי השו"ע והרמ"א והוראותיהם, אינה אלא כשדבר שקול בין הפוסקים ואינו מוכרע בראיות, אבל אם ישנם ראיות באחרונים היפך השו"ע, סומכים עליהם למעשה. וכן כתב החזו"א (מעשרות סי' יג ס"ק א). וכן כתב עוד החזו"א (חו"מ ליקוטים סי' א),¹¹ שבכל הלכה אנו מוכרחים לעיין בהכרעת האחרונים, שהחכמה היא המכריעה בכל. אלא כשהדבר שקול אנו נוטים אחרי מי שגדול, ובזה קבלנו הכרעות בית-יוסף והרמ"א, אבל כשנטו האחרונים נכונות לדעת חכמי דור ודור, אנו רגילים לנטות מהשולחן ערוך, ע"ש וכן כתב מהר"י בן הרא"ש בזכרון יהודה (סי' נד).
אך לאחר שהוא מביא את דבריהם, מבאר הגר"ע יוסף את שיטתו העקבית בכל חלקי התורה, כלשוננו:

אבל האמת יורה דרכו דלדין דקבלנו הוראות מרן, אפילו כשאין הדבר שקול פסקין כוותיה, ולא מבעיא להחמיר שכתב הרב פעלים שאין לזוז ממנו, וכן כתב החיים ביד, אלא אף לקולא נקטינן כדבריו, דלא כהאחרונים, כל שאין תיובתא מפורשת לדבריו, ודבר זה לא יראה ולא ימצא כמו שכתב בשו"ת אור-לי שהובא בשדי חמד (כללי הפוסקים סימן יג אות לא בד"ה והא), והא שאף במאי דחזינן לן דלא מסתבר כוותיה, קבלנו הוראות מרן.

אולם בעוד שבמצוות הנוהגות גם בחו"ל, מרן שו"ע פסק כדרכו על פי שניים מתוך שלושת עמודי ההוראה, הרי"ף הרא"ש והרמב"ם, הרי שבסדר זרעים הוא פסק בדרך כלל כדעת הרמב"ם, אף אם דעתו דעת יחיד מול ראשונים אחרים. במאות סעיפים בשו"ע, בעיקר בהלכות תרומות ומעשרות, כלאיים וחלה, פסק השו"ע את לשון הרמב"ם הלכה למעשה.

את הסיבה לכך מביא הרב עובדיה יוסף זצ"ל בדיון אודות חיוב תרומות ומעשרות בפירות שנגמרה מלאכתם לייצוא לחו"ל ('חזון עובדיה', שם עמ' מח), כשהוא מבאר שדעת השו"ע היא לפטור כפשט לשון הרמב"ם, אף על פי שיש ראשונים אחרים המחמירים. על כך הוא כותב:

ומכל מקום לא קשיא מידי, דמרן אזיל בתר הרמב"ם (הולך אחרי הרמב"ם) שהוא מרא דאתרא. וכמו שכתב החיד"א במחזיק ברכה (או"ח סי' לח), שהדבר ידוע שבארץ ישראל ומצרים ותימן קבלו את הרמב"ם לרב עליהם, וכל העם ילכו לאורו, על פיו יחנו ועל פיו יסעו, ואחרי דבריו לא ישנו, ולכן מרן וחכמי דורו אגידו (מחוברים) בהוראות הרמב"ם...

בחלק מהמצוות התלויות בארץ נטה הגר"ע יוסף להקל, גם בגלל שלדעת רוב הפוסקים חיובן בזמן הזה הוא מדרבנן, כמו שביעית, חלה ותרומות ומעשרות.¹² לדעתו, הכלל

11. עי' עוד חזו"א, שביעית סי' כג ס"ק ה.

12. מטעם זה הוא אף סבר שיש לפטור את גידולי חבל-עזה מתרו"מ (חזון עובדי, תרו"מ עמ' לח-מ). קשה שלא להביא בהקשר זה את דבריו המרגשים על המציאות בה נתון כיום חבל-עזה, וכך הוא כותב (שם עמ' מ סוף הע' יז): 'והן עתה חזרה חנה לשחרוריתה, ונמסרה העיר עזה בידי אנשי חמס

'ספק דרבנן לקולא' חל בכל איסור דרבנן, אף אם 'עיקרו מהתורה'. הוא חזר על כך כשנפגשו (רבני מכון התורה והארץ) אתו, והוא אמר: 'מה איכפת לנו עיקרו!!!'. זאת בניגוד לדעת ה'חזון איש', שהחמיר בספק דרבנן כש'עיקרו מן התורה'.¹³

ט. קבלת פסיקתו ההלכתית על ידי ציבור גדול בארץ ישראל

'הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל' - פסקיו של הרב עובדיה זצ"ל, אוצר בלום של פסיקה הלכתית נרחבת בכל תחומי החיים המודרניים - נלמדים כיום כמעט בכל בית כנסת של יוצאי קהילות ספרד בארץ. זאת גם בזכות הנגישות אליהם, דרך סדרת הספרים 'לקוט יוסף' שכתב בנו 'בחלט"א, הראשל"צ והרב הראשי לישראל הרב יצחק יוסף שליט"א. על הפסקים בספרים אלו עבר הרב עובדיה זצ"ל ונתן את ברכתו להם. לקבלת פסקיו תרמה גם העובדה שפסקים אלו נוקטים את הפסיקה ההלכתית המקלה, הנובעת מכך שלדעתו צריך לפסוק 'כדעת מרן השו"ע בין להקל ובין להחמיר'. אך לא פחות מכך, תרמה לקבלה הנרחבת של פסקיו העובדה שהרב עובדיה זצ"ל טרח וכיתת רגליו ממקום למקום, בהיותו רב ראשי לישראל וגם לאחר מכן, כדי להעביר שיעורים עממיים לציבור הרחב. המפורסם שבהם הוא השיעור השבועי במוצש"ק בבית הכנסת 'היזידים' בשכונת הבוכרים בירושלים, שיעור שהוא העביר 'תמידים כסדרם' במשך קרוב לארבעים שנה. הוא העביר שיעורים בהלכה ולימד חילוקים יסודיים בה בצורה פשוטה וברורה. שיעוריו היו מתובלים גם במדרשי חז"ל, ואף בהיותו בחורים צעירים הצלחנו להבין אותם על בוריים, בזכות יכולתו להנחיל את הדברים הקשים בצורה קולחת וברורה.

אך הרב עובדיה זצ"ל לא הסתפק בהעברת שיעוריו במקומו בירושלים, אלא הוא היה נוסע מידי פעם לסיורים ברחבי הארץ למסירת שיעורים ביישובים קטנים, ולעתים היה נוסע ליותר מיום אחד. זכורני שלפני כשלושים וחמש שנה, הוא נסע לסיור שבו העביר שיעורים במשך יומיים בכמה יישובים בצפון הארץ. הסיור הסתיים ביישוב 'קשת' ברמת הגולן. הרב שלמה אבינר שליט"א, אשר כיהן בתור רב היישוב, פתח בשיעור פתיחה, ולאחר מכן נתן הרב עובדיה יוסף זצ"ל שיעור מקיף בהלכה, שאותו פתח בדברי שבח על ה'מרא דאתרא'.

אך ברור שאחת מהסיבות המרכזיות שפסקיו נתקבלו בציבור הרחב נבעה מגישתו ההלכתית, שבארץ-ישראל צריך ללכת אחרי פסיקות השו"ע גם כאשר הוא מקל במחלוקות באיסורי תורה. גישתו זו היא שסייעה לרב עובדיה זצ"ל בפעולותיו 'להחזיר

המרצחים שונאי ישראל מבני הישמעאלים. יהי רצון שהקב"ה יעקור אותם משורשם וישמידם ויאבדם במהרה בימינו, וישיב בנים לגבולם, אמן'

13. עי' חזו"א, דמאי סי' ט ס"ק כא; שם, סי' טז ס"ק י; שם, סי' טז ס"ק יז, ד"ה יו"ד; וע"ע במאמר הרה"ג יעקב אריאל, 'האם עדיף להפריש תרו"מ בדרך ברירה או שלא מן המוקף', התורה והארץ ב, עמ' 161-151.

עטרה ליושנה' ולקרב את בני דורנו לאביהם שבשמים. הוא עשה זאת דרך לימוד דברי ההלכה שאותם שילב בדברי אגדה הנכנסים ללב, בהבינו שכך יהיה קל יותר לקרב מאות אלפים מן הציבור המכונה 'מסורתי' לחיות חיי תורה ומצוות בעקביות. הבנתו זו הוכחה נכונה במבט של שלושים שנה לאחר.

יהי רצון שנזכה ללמוד מתורתו וממסירות נפשו להפצת התורה בעם ישראל, ולהשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, במהרה בימינו, אמן.

